

The Islamic Revolution and the Transformation of National Identity from the Perspective of Ayatollah Khamenei

Abbas ali Rahbar

Member of the political science department of Allameh Tabatabai University
(Corresponding author).

aa.rahbar@atu.ac.ir

0000-0003-4170-1316

Hosein Naderi

Senior Researcher.

3hnaderi@gmail.com

0000-0000-0000-0000

Abstract

Identity studies, at both theoretical and empirical levels, have been a subject of interest for researchers and policymakers as a social and political phenomenon framed within "homogenization" and "differentiation." In this article, from the perspective of Ayatollah Khamenei, the impact of the Islamic Revolution on the evolving national identity of Iranians is explained using a conceptual framework of national identity. This framework encompasses two levels: the relational level, consisting of four types of national identity (typological, value-based, emotional, and behavioral), and the dimensional level, comprising seven dimensions of national identity (social, historical, political, religious, cultural, linguistic, and literary). Ayatollah Khamenei addresses the perceived conflict between nationality and religion, emphasizing the historical depth, Islamic faith, and revolutionary spirit of the Iranian people. He asserts that the national identity of a nation is a collection of its cultures, beliefs, desires, aspirations, and behaviors. Utilizing the Grounded Theory method, this study highlights the significant impacts of the Islamic Revolution on the national identity of Iranians, including the achievement of genuine independence, the restoration of dignity, the revival of Islamic values, and the emergence of international prestige.

Keywords: Identity, Social Identity, National Identity, Islamic Revolution.

مقاله پژوهشی

انقلاب اسلامی و تحول در هویت ملی از منظر آیت الله خامنه‌ای

عباسعلی رهبر

عضو گروه علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبائی (نویسنده مسئول).

aa.rahbar@atu.ac.ir

id 0000-0003-4170-1316

حسین نادری

پژوهشگر ارشد.

hnaderi@gmail.com

id 0000-0000-0000-0000۳

چکیده:

مطالعات هویتی در سطوح نظری و تجربی به مثابه یک امر اجتماعی و سیاسی در قالب «همسان‌گرایی» و «تمایزگذاری» مورد توجه پژوهشگران و کارگزاران جامعه قرار گرفته است. در این مقاله از منظر آیت الله خامنه‌ای در تبیین تأثیر انقلاب اسلامی بر تحول پیشرو بر هویت ملی ایرانیان از طرح مفهومی هویت ملی مشتمل بر دو سطح پیوندی، انواع چهارگانه هویت ملی (شناختی، ارزشی، احساسی و رفتاری) و ابعاد هفت‌گانه هویت ملی (اجتماعی، تاریخی، سیاسی، دینی، فرهنگی، زبانی و ادبی) استفاده شده است. ایشان با رد تعارض ملیت و دین و با تأکید بر عمق تاریخی، مسلمانی و انقلابی مردم ایران معتقدند که هویت ملی هر ملت، مجموعه فرهنگ‌ها، باورها، خواست‌ها، آرزوها و رفتارهای اوست. این نوشتار با بهره‌مندی از روش داده‌بنیاد به اهم تأثیرات انقلاب اسلامی بر هویت ملی ایرانیان در قالب کسب استقلال حقیقی، عزتمندی هویتی، احیای ارزش‌های اسلامی و پیدایی منزلت بین‌المللی اشاره می‌کند.

واژگان اصلی: هویت، هویت اجتماعی، هویت ملی، انقلاب اسلامی.

دسترسی به مقالات نشریه علمی مطالعات راهبردی انقلاب اسلامی (Open Access) است.

نشریه علمی «مطالعات راهبردی انقلاب اسلامی» تحت مجوز بین‌المللی Creative Commons Attribution 4.0 International CC BY 4.0

Doi: 10.22034/irsj.2025.413457.1009

مسئولیت مقاله از نظر محتوای علمی و نظرات مطرح‌شده در متن آن، به عهده نویسندگان و یا نویسنده مسئول مقاله می‌باشد و مورد تأیید / عدم تأیید صاحب امتیاز نشریه مطالعات راهبردی انقلاب اسلامی نمی‌باشد.

مقدمه

مفهوم هویت به عنوان مفهوم بین رشته‌ای در شاخه‌های مختلف دانشی همچون فلسفه، زبان‌شناسی، جامعه‌شناسی، روان‌شناسی و علوم سیاسی مورد توجه قرار گرفته است و به نشانه‌ای مهم از روزگار و عصر جدید بدل شده است.

اندیشیدن درباره هویت ملی تنها دغدغه‌ای روشنفکرانه و اعتباری سیاسی نیست، بلکه هر موضعی نسبت به آن می‌تواند موجودیت هویت جمعی هر ملتی را تحت تأثیر قرار دهد و لذا مقوله «هویت‌پژوهی» و «هویت‌بخشی» در مطالعات نوین علوم اجتماعی جایگاه ویژه‌ای یافته است (داوینس، ۱۹۹۹: ۲۷).

هویت هم به ویژگی یکتایی، فردیت و هم به تفاوت‌های اساسی که یک شخص را از همه افراد متمایز می‌کند اشاره دارد (جنکنیز، ۱۳۸۱: ۵). در همین ارتباط هویت اجتماعی نمود یافته در شخصیت، جدا از دنیای اجتماعی افراد معنایی ندارد. هرچند افراد بی‌همتا و متغیر هستند، اما شخصیت آنان کاملاً به صورت اجتماعی به واسطه مراحل مختلف اجتماعی شدن ساخته می‌شود (گل محمدی، ۱۳۸۰: ۵۰). سطح تحلیل هویت هم بسیار مهم است. به این معنا که این واژه انواع و درجات گوناگون دارد که سطوح مختلفی را شامل می‌شود.

هویت ملی ایرانی در طی سالیان دچار تغییرات و تحولاتی شده است. برهه‌های مختلف تاریخی، مؤلفه‌هایی در آن اهمیت پیدا کرده و تغییراتی داشته است. یکی از مقاطعی که بر هویت ایرانی بسیار تأثیرگذار بوده است مقطع پیروزی انقلاب اسلامی است که همراه با یک تحول فرهنگی در جامعه ایرانی بوده است که بر هویت ایرانی تأثیرات جدی داشته است. مقاله حاضر به بررسی هویت ملی ایرانی با توجه به انقلاب اسلامی ایران از نگاه آیت‌الله خامنه‌ای می‌پردازد.

چهارچوب مفهومی

هویت از لحاظ لغوی در زبان فارسی به معنای صفت جوهری، ذات، هستی و آنچه موجب شناسایی شخص یا چیزی می‌شود (عمید، ۱۳۶۵: ۲۴۶). هویت از نظر اصطلاحی عبارت است از مجموعه خصوصیات و مشخصات اساسی اجتماعی، فرهنگی، روانی، زیستی، فلسفی و تاریخی یک گروه که آنان را در ظرف زمانی و مکانی معین به طور مشخص قرار می‌دهد.

در بیان مجمل، هویت شامل ارزش‌ها، اعتقادات، هنجارها، نمادها، طرز تلقی‌ها و آگاهی‌های مختص به یک خود فردی یا اجتماعی و یا احساس تعلق و تعهد نسبت به آن خود است.

هویت دینی

مجموعه شناختی اعتقادی و روانی است که حول یک محور غایی الهی سازمان‌یافته و با اثرگذاری بر کنش‌های اجتماعی باعث هم‌پستگی درون‌گروهی و همچنین تمایزات برون‌گروهی می‌شود.

هویت اجتماعی

در کلی‌ترین مفهوم هویت اجتماعی به خودآگاهی یک شخص از رابطه با دیگری اشاره دارد و تجربه افراد از خودشان از منظر اجتماعی است که به آن تعلق دارند (دایره‌المعارف علوم اجتماعی).

هویت ملی

مشروع‌ترین سطح هویت در تمام نظام‌های اجتماعی در یک خوانش جدید از هویت ملی تجلی می‌یابد عواملی چون سنت‌ها تاریخ، زبان، مذهب، نهادهای سیاسی اقتصادی، عوامل طبیعی و جغرافیایی بر هویت ملی معنا می‌بخشد. باید هویت ملی را همچون یک سازه از سطح کلاسیک هویت در نظر گرفت که با توجه به ابعاد آن باید به بازتولید مفهومی جدید متناسب با مقتضیات تاریخی و فرهنگی هر کشوری برسیم.

هویت امری ملی و جهانی است و به عقیده جان استوارت هال، باید به پرسش هویت برگردیم، زیرا پرسش هویت به‌سوی ما بازگشته است.

ابعاد هویت ایرانی از مناظر گوناگونی مورد بررسی قرار گرفته است که ترسیم ابعاد هفت‌گانه در عبارات زیر یکی از آن تقسیم‌بندی‌ها است:

۱. بُعد اجتماعی؛ ۲. بُعد تاریخی؛ ۳. بُعد جغرافیایی؛ ۴. بُعد سیاسی؛ ۵. بُعد دینی؛ ۶. بُعد فرهنگی؛ ۷. بُعد زبانی و ادبی (حاجیان، ۱۳۷۹: ۱۹۳).

در تعاریف عملیاتی نسبت به هویت ملی بر اساس [انواع] چهارگانه شناختی، ارزشی، احساسی و رفتاری نیز می‌توان به موارد زیر اشاره کرد (حاجیان و محمدزاده، ۱۳۹۴: ۷۴):
 هویت ملی و قومی در مجاورت یکدیگر وحدت و انسجام ملی را تقویت خواهند کرد و ایجاد هویت مشترک ملی که تمام هویت‌های زیرین از جمله هویت قومی و مذهبی را تحت پوشش قرار دهد و درصدد حذف آن‌ها و یکسان‌سازی تمام مردم نباشد از مؤلفه‌های اساسی امنیت پایدار خواهد بود (بروجردی و صدیق، ۱۳۹۶: ۱۰۸).

هویت ملی در دو سطح پیوندی انواع چهارگانه هویت ملی و ابعاد هفت‌گانه هویت ملی قابل احصا است:

انواع چهارگانه هویت ملی

نوع شناختی هویت ملی، نوع ارزشی هویت ملی، نوع احساسی هویت ملی و نوع رفتاری هویت ملی

نوع شناختی هویت ملی

ناظر به مواردی همچون آگاهی از حوادث تاریخ، مطالعه متون ادبی، شناخت میراث‌های فرهنگی و مفاخر.

نوع ارزشی هویت ملی

احساس وظیفه در پاسداری از میراث فرهنگی، میهن‌دوستی و تعلق خود به آن، پذیرش سبک زندگی ایرانی و اسلامی، وفاداری و تعهد به هویت دینی و تمامیت ارضی.

نوع احساسی هویت ملی

خوشایندی و افتخار و لذت به هنرهای ملی (اسلامی و ایرانی)، ترجیح و پسندیدن مراسم ملی (ایرانی و اسلامی)، علاقه به نمادهای هویتی.

نوع رفتاری هویت ملی

دفاع از تمامیت ارضی و اعتبار و عزت ملی کشور، مشارکت در امور اجتماعی و سیاسی

شکل ۱: مدل نوع شناسی هویت ملی

ابعاد هفت‌گانه هویت ملی
 بُعد اجتماعی هویت ملی، بُعد تاریخی هویت ملی، بُعد سیاسی هویت ملی، بُعد دینی هویت ملی
 بُعد فرهنگی هویت ملی، بُعد زبانی و ادبی هویت ملی

بُعد اجتماعی

ناظر به ارتباط فرد با نظام کلان اجتماعی و جامعه است و به مقولاتی چون اعتماد به نظام اجتماعی، پذیرش مصالح جمعی، همبستگی اجتماعی، ابراز رضایت عمومی و پایبندی به هنجار عام می‌پردازد.

بُعد تاریخی

به مقوله آگاهی و دانش نسبت پیشینه تاریخی و احساس تعلق به نقش تاریخی و توجه به مفاخر و شخصیت‌های مثبت و منفی اشاره دارد.

بُعد جغرافیایی

به نگرش مثبت به آب‌و‌خاک و احساس افتخار و دفاع و نسبت به سرزمین مادری و توجه به حفظ مرزها می‌پردازد.

بُعد سیاسی

از عناصر مهم هویت ملی است؛ ناظر به تعلق به یک واحد سیاسی، تعلق و تعهد به دولت و نظام سیاسی، علاقه به ملت، پذیرش مشروعیت و کارآمدی، تبیین مثبت نسبت به جایگاه مثبت کشور و دفاع از انسجام سیاسی و نفی دشمن ملت و کشور

بُعد دینی

به عنوان منبع بنیادین معنا بخش، تعلق و تعهد به ارزش‌های دینی، مناسک دینی، نهادهای دینی و مشارکت‌های مذهبی و دینی

بُعد فرهنگی

ناظر به مناسک عام، شیوه‌های معماری، سنت‌ها، اعیاد و اسطوره‌ها، عرف و هنرهای ملی و بومی

بُعد زبانی

به زبان هر ملت و ادبیات عامه و شعر و ادبیات فلسفی سیاسی و مفاخر مهم اشاره دارد.

شکل ۲: مدل ابعادی هویت ملی

روش‌شناسی

مقاله حاضر از نوع تفسیری و به‌صورت کیفی بوده و با روش داده‌بنیاد (Grounded theory) انجام شده است. «نظریه‌پردازی داده‌بنیاد، یک رویه کیفی و نظام‌مند است که به‌منظور تولید یک نظریه مورد استفاده قرار می‌گیرد. این نظریه، مفاهیم گسترده یک موضوع محوری و یا فرایندها، اقدامات و تعاملات پیرامون آن را مورد بحث قرار می‌دهد» (کرسول، ۲۰۰۵: ۴۲۳). با توجه به اینکه مقاله حاضر در پی آن است که نظریه و نگاه آیت‌الله خامنه‌ای نسبت به مقوله انقلاب اسلامی و هویت ملی را مورد بررسی قرار دهد و این مسئله از طریق مطالعه بیانات ایشان انجام خواهد شد، رهیافت نظام‌مند اشتراوس و کوربین، مناسب‌تر از سایرین به نظر می‌رسد؛ زیرا این رهیافت محقق را یاری خواهد کرد تا بتواند از طریق این روش فیش‌های استخراج‌شده از بیانات را دسته‌بندی کرده و رابطه میان آن‌ها تشخیص داده شود.

مراحل انجام تحقیق با روش داده‌بنیاد

مراحل انجام تحقیق با روش داده‌بنیاد در نمودار زیر نشان داده شده است (محمد پور، ۱۳۹۲: ۳۲۱).

شکل ۳: مراحل نظریه‌پردازی داده‌بنیاد

مستله‌یابی و ملاحظات موضوعی

موارد استفاده روش نظریه‌پردازی داده‌بنیاد برای فهم مسائل و فرایندهای اجتماعی است که ماهیت سیال و در حال شدن دارند. برای مثال مسائلی مانند هویت، نوسازی و ... می‌تواند در این دسته قرار گیرد. در این روش سؤالات نیز باید باز باشند و به صورت محدود و بسته مانند تحقیق کمی نیستند.

داده‌یابی

عرصه داده‌یابی برای جمع‌آوری داده‌ها در روش داده‌بنیاد مانند اکثر تحقیق‌های کیفی باز است. این روش‌ها شامل روش‌های زیر می‌شود:

مصاحبه عمیق، مشاهده آزاد و مشاهده مشارکتی، گردآوری اسناد و مدارک که در گردآوری داده‌ها برای روش داده‌بنیاد توجه به «مفاهیم حساس» که بلومر مطرح می‌کند اهمیت ویژه دارد. محقق باید در گردآوری داده‌ها با توجه به سؤالات بحث در پی جمع‌آوری مفاهیم حساس مرتبط با آن باشد (محمدپور، ۱۳۹۲: ۳۲۲).

کدگذاری باز

در این مرحله کدگذاری اولیه و کدگذاری بسته انجام می‌شود.

کدگذاری اولیه: در این مرحله بر اساس مفاهیمی که هر فیش متناسب با موضوع دارد یک کد برای آن انتخاب می‌شود (پور احمد، ۱۳۹۲: ۳۳۰). در این مرحله واحدهای معنی‌دار معرفی، توضیح و نام‌گذاری می‌شوند. این واحدها می‌توانند لغات، جملات و یا پاراگراف‌ها باشند که متناسب با مفهوم مرتبط با موضوع تحقیق برای آن‌ها کد مناسب انتخاب می‌شود (ابوالمعالی، ۱۳۹۱: ۴۰۲).

کدگذار متمرکز یا بسته: این کدگذاری یعنی استفاده از معنادرترین یا فراوان‌ترین کدهای باز برای غربال کردن و تقلیل تعداد زیاد داده‌ها. در این مرحله کدهای مشابه با مضامین نزدیک به هم را در یک دسته قرار می‌دهند.

کدگذاری محوری

در این مرحله کدهایی که در کدگذاری باز ثبت کرده بودیم را دسته‌بندی می‌کنیم. کدگذاری محوری دو گام دارد. ابتدا نمونه‌گیری نظری می‌کنیم. در نمونه‌گیری نظری افرادی که نسبت به نظریه در حال تکوین می‌توانند توضیح کامل‌کننده‌ای بدهند را مورد بررسی قرار می‌دهیم. سپس الگوهای منطقی بین مقوله‌ها برقرار می‌کنیم (ابوالمعالی، ۱۳۹۱: ۴۰۸).

کدگذاری گزینشی

نظریه‌سازی داده‌بنیاد با کدگذاری گزینشی به پایان می‌رسد. در این مرحله پس‌ازآنکه پژوهشگر کدها را دسته‌بندی کرده است و تا حدی نسبت به نظریه قطعیت پیدا کرده است، دست به کدگذاری گزینشی زده و کدهای محوری را دسته‌بندی می‌کند (محمداپور، ۱۳۹۱: ۳۴۰).

مراحل انجام پژوهش

در مقاله حاضر ابتدا با استفاده از جست‌وجوی کلیدواژه‌ای در سایت WWW.KHAMENEI.ir، ۲۷۷ فیش مرتبط با موضوع «هویت» و «هویت ملی»، از بیانات، پیام‌ها و احکام صادره از جانب آیت‌الله خامنه‌ای استخراج گردید و با پالایشی در میان آن‌ها، ۱۲۶ فیش با موضوع مرتبط با عنوان مقاله انتخاب شد، البته به علت محدودیت تعداد کلمات مقاله برخی از فیش‌ها نیامده است. در مرحله بعد فیش‌ها خلاصه شده و سپس بر اساس مفاهیم و مضامین، برای آن‌ها کدهای باز و کدهای بسته انتخاب شد. در مرحله بعد فیش‌ها مرتب‌شده و با در نظر گرفتن چهارچوب مفهومی کدهای محوری و کدهای گزینشی انتخاب شدند.

جدول شماره ۱: کدهای بسته و محوری مربوط به دو کد گزینشی «هویت ایرانی و هویت اسلامی» و «هویت ملی پیش از انقلاب»

موضوع	کد گزینشی	کد محوری	کد بسته
هویت ملی و انقلاب اسلامی ایران	هویت ایرانی و هویت اسلامی	عناصر هویت ملی	هویت ایرانی نشئت‌گرفته از هویت اسلامی
			حاکمیت دین خدا
			اطاعت از خدا
			اسلام، تاریخ و انقلابی بودن

			حمایت از مستضعفین و ایمان به اسلام
			عدالت، کرامت انسانی، حفظ ارزش‌ها و ...
			پرهیز از سلطه‌گری در هویت ملی
			اصول نظام منبع هویت ملی
		ابعاد هویت ملی	بُعد اجتماعی
			بُعد فرهنگی
			بُعد سیاسی
			بُعد دینی
			بُعد تاریخی
			بُعد جغرافیایی
			بُعد زبانی
		چند سویه بودن هویت ملی در جمهوری اسلامی ایران	هویت اسلامی با کاربرد جهانی
			هویت ایرانی فراتر از ملت و دارای سه بُعد اسلامی، ملی و جهانی
			تعامل با ایرانی‌ها از راه عزت و احترام به هویت ملی
		تعصب مردم ایران بر هویت ملی	
	از انقلاب اسلامی	ظلم به هویت ملی ایران	ظلم تاریخی به هویت عظیم ایرانیان
		بی‌اعتنایی به هویت ملی ایران	بی‌اعتنایی به هویت ملی ایران و اهتمام به تاج

			و تخت
			بی‌اعتنایی برای حفظ منافع شخصی و استعماری
			پذیرش چشم‌پسته هرچه خارجی بود
			فدا کردن هویت ملی به منافع ملی
	تحقیر فرهنگ و هویت ملی		به وجود آمدن تصور ناتوانی برای ایستادگی مقابل استکبار به خاطر تحقیر هویت ملی
			اهانت به هویت ملی
	تغییر هویت ایرانی		تعریف هویت‌مان ذیل غرب
			ربودن هویت ملی و اسلامی توسط استکبار
			تلاش پهلوی برای حذف هویت دینی
			دانشگاه‌های پیشرو در سلب هویت
			سعی بر تغییر هویت شیراز در زمان شاه

جدول شماره ۲: کدهای بسته و محوری مربوط به کد گزینشی «هویت ملی در جمهوری اسلامی»

موضوع	کد گزینشی	کد محوری	کد بسته
هویت ملی و انقلاب اسلامی ایران	هویت ملی در جمهوری اسلامی	احیای هویت ملی با انقلاب و خط امام	ماهیت فرهنگی انقلاب عامل احیای هویت ملی
			توقف دنباله روی دانشگاه‌ها از بیگانگان
			بازگرداندن هویت ملی در صحنه بین‌الملل
			دفاع نسل اول از هویت ملی
			انقلاب و هویت بخشی به ایران
			انقلاب حرکتی به سمت هویت حقیقی ماندگار
			بازگشت به دوران عظمت پس از دوران بی‌هویتی
			خط امام، خط بازگشت به هویت
			استقلال و هویت ملت ایران یکی از مهم‌ترین بخش‌های انقلاب
			به وجود آمدن هویت اسلامی و ملی

		بازتاب هویت جمهوری اسلامی در جهان	بازیابی هویت بسیاری از کشورها با انقلاب
			عزت و عظمت سایر ملت ها از هویت انقلاب
			ناباوری دنیا از هویت آفرینی امام
			هویت نظام عامل توجه سایر ملت ها به رؤسای جمهور ایران
		تهدیدهای هویت ملی در جمهوری اسلامی	دشمنی با هویت ایرانی اسلامی
			افول هویت ملی با افول عزت ملی
		هویت در سیاست خارجی	تعامل با دنیا با حفظ مصالح ملی
			تعامل با استکبار در صورت استحاله هویتی
		دفاع مقدس	مظهر هویت ملی
			دفاع مردم از هویت ملی در دوران جنگ
			دفاع مردم از شرف و هویت در مقابل استکبار
			دفاع مقدس، دفاع از هویت ملی
			دفاع مقدس
			تضمین کننده هویت ملت

			دفاع هویت و معنویت
			شهیدا از هویت کشور
			فداکاری ملت برای
			هویت ملی در جنگ
			دفاع مردم از شرف و هویت در مقابل استکبار
			هنر دفاع مقدس تقویت‌کننده هویت ملی

در نهایت پس از کدگذاری فیش‌ها آن‌ها را تدوین کرده و به صورت متن در آمده‌اند.

هویت ملی و انقلاب اسلامی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای

در این قسمت از مقاله به تحقیق در منویات آیت‌الله خامنه‌ای پیرامون هویت ملی و انقلاب اسلامی می‌پردازیم. منویات ایشان را به ۳ گروه دسته‌بندی کرده‌ایم:

۱. هویت ایرانی - اسلامی
۲. هویت ملی در ایران پیش از انقلاب اسلامی
۳. هویت ملی در جمهوری اسلامی ایران

۱. هویت ایرانی - اسلامی
هویت ایرانی که آمیخته با هویت اسلامی است دارای عناصر و ویژگی‌هایی است که در ادامه به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود.

۱-۱. عناصر هویت ملی ایرانی - اسلامی

هویت ملی ایرانی - اسلامی دارای ابعاد و مشخصه‌هایی است که هم بُعد ایرانی را شامل می‌شود و هم بُعد اسلامی و دینی را تحت پوشش قرار می‌دهد. برخی از عناصر این هویت در ادامه ذکر می‌شود.

۱-۱-۱. هویت ایرانی، نشئت گرفته از هویت اسلامی

ملت ایران احساس هویت می‌کند؛ هویت اسلامی که هویت ایرانی هم نشئت گرفته از همین هویت اسلامی است. احساس می‌کند که ایران اسلامی همان هویت گم‌شده‌ای است که بایستی این ملت دوباره آن را به دست بیاورد. این کاری است که ملت ما به‌خوبی انجام داده است و دارد انجام می‌دهد (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۷/۰۲/۱۶).

۲-۱-۱. حاکمیت دین خدا

«حاکمیت دین خدا [به معنای] تأمین عزت ملی و هویت ملی ایرانی و تأمین اقتدار بین‌المللی است» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۵/۰۳/۱۴).

۳-۱-۱. اطاعت از خدا

ما یک شباهت‌هایی به دیگران داریم، مشترکاتی داریم؛ لیکن آن چیزی که هویت اصلی این نظام را تشکیل می‌دهد - که آن، اطاعت از خدای متعال و سیر بر مسیر الهی است - بایستی محفوظ بماند. چالش واقعی و اصلی نظام ما از اول هم همین بوده است؛ یعنی مخالفان، نظام را، این حرکت بر اساس حکم الهی و دین الهی را برنمی‌تابند (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۸/۱۲/۰۶).

۴-۱-۱. اسلام، تاریخ و انقلابی بودن

«ما ملتی هستیم مسلمان، ریشه‌دار در تاریخ و انقلابی، این هویت ما است. مسلمانی ما، عمق تاریخی ما و انقلابی بودن ما سه عنصر اصلی است که هویت ملت ما را تشکیل می‌دهد. این سه را نباید از نظر دور بداریم» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۶/۰۳/۲۲).

۵-۱-۱. حمایت از مستضعفین و ایمان به اسلام

خطی که امام برای انقلاب ترسیم کردند و ده سال است که ملت ایران بر اساس آن حرکت می‌کند، خط عظمت اسلام و مسلمین و دفاع از محرومان و مستضعفان در سراسر عالم است.

خط و راهی است که ملت ایران را در دنیا، به صورت یک ملت زنده و سرافراز و مستقل‌ترین و زنده‌ترین و فعال‌ترین ملت‌های دنیا درآورده و ما را از حالت ملت عقب‌افتاده وابسته، خارج ساخته است. خطی است که ایمان و محبت و عشق مردم به اسلام را برانگیخته و آن‌ها را در این راه، به فداکاری‌های اعجاب‌انگیز و بی‌نظیر واداشته است. این خط، زندگی و همه هستی و هویت ملی و انقلابی ماست و به فضل پروردگار این خط، با قاطعیت و قدرت و امید و با همان روحیه‌ای که امام در طول دوران نهضت و انقلاب، عملاً به ما تعلیم دادند، به پیش خواهد رفت (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۶۸/۰۵/۱۲).

۱-۱-۶. عدالت، کرامت انسانی، حفظ ارزش‌ها و ...

همان آرمان‌های جمهوری اسلامی است؛ عدالت، کرامت انسان، حفظ ارزش‌ها، سعی برای ایجاد برادری و برابری، اخلاق، ایستادگی در مقابل نفوذ دشمن؛ این‌ها آن اجزای ساخت حقیقی و باطنی و درونی نظام جمهوری اسلامی است. ... اگر این مغزهای حقیقی و این بخش‌های اصلی هویت واقعی جمهوری اسلامی از دست برود و ضعیف شود، ساخت ظاهری جمهوری اسلامی خیلی کمکی نمی‌کند؛ خیلی اثری نمی‌بخشد و پسوند «اسلامی» بعد از مجلس شورا، مجلس شورای اسلامی، دولت جمهوری اسلامی، به تنهایی کاری صورت نمی‌دهد (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۷/۰۹/۲۴).

۱-۱-۷. پرهیز از سلطه‌گری

ما روابط ناشی و برآمده از نظام سلطه در سیاست بین‌المللی را رد می‌کنیم؛ قبول نداریم. خودمان هم در هویت و شخصیت جمهوری اسلامی مانع می‌شویم از این‌که وارد نظام سلطه شویم و اجازه دهیم که بر ما سلطه‌ای به وجود بیاید یا خود ما بخواهیم سلطه‌گری کنیم (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۳/۰۵/۲۵).

۸-۱-۱. اصول و ارزش‌های اسلام و انقلاب

«اصول نظام منبع منافع ملی و هویت ملی و جمعی کشور است. مهم‌ترین مؤلفه اقتدار ملی، تمسک به اصول و ارزش‌های اسلام و انقلاب است. لذا پافشاری و ایستادگی بر اصول، موجب تقویت اقتدار، مصونیت و منافع ملی خواهد شد» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۲/۰۵/۲۷).

۹-۱-۱. ابعاد هویت ملی

در این قسمت ابعاد مختلف مفهوم هویت ملی مورد بررسی قرار می‌گیرد. همان‌گونه که در چهارچوب مفهومی ذکر شد هویت ملی دارای هفت بعد است؛ که این ابعاد به شرح ذیل هستند:

- ❖ بُعد اجتماعی؛
- ❖ بُعد فرهنگی؛
- ❖ بُعد سیاسی؛
- ❖ بُعد دینی؛
- ❖ بُعد تاریخی؛
- ❖ بُعد جغرافیایی؛
- ❖ بُعد زبانی.

لازم به ذکر است هرکدام از ابعاد ذکر شده از ۴ منظر «شناختی»، «ارزشی»، «احساسی» و «رفتاری» قابل بررسی است. در بررسی‌های ابعاد مختلف، بیاناتی که از آیت‌الله خامنه‌ای در خصوص هرکدام از منظرهای چهارگانه مربوط به هر بُعد مطرح شده است نقل شده است و ممکن است در خصوص برخی از منظرها نکته‌ای بیان نشده باشد.

بُعد اجتماعی

از منظر شناختی

بُعد اجتماعی هویت ملی سبب می‌شود تا جامعه دارای یک هویت اجتماعی ثابت باشد و در تحولات اجتماعی دست‌خوش حوادث نشود. از طرف دیگر ریل‌گذاری پیشرفت‌های اجتماعی را نیز انجام می‌دهد. هویت اجتماعی سبب به وجود آمدن رکود اجتماعی نمی‌شود

بلکه چهارچوب پیشرفت‌ها و تحولات را مشخص می‌کند تا جامعه در تحولات دگرگون و از خود بیگانه نشود.

همچنان‌که ثبات اجتماعی یک چیز است و رکود اجتماعی و ایستایی اجتماعی هم یک چیز دیگر است؛ این‌ها را نباید با هم اشتباه کرد. آنچه خوب و درست است، جامعه باثبات، اما غیر راکد و دارای تحول است؛ جامعه‌ای که حتی تحولات صحیح را سریع در خودش به وجود بیاورد. چگونه می‌شود این ویژگی را به دست آورد؟ این‌که ریشه‌ها و اصالت‌ها را حفظ کنیم و شالوده شکنی نکنیم و هویت ملی را به شدت مورد ملاحظه قرار دهیم و ارج بنهیم. هویت جمعی یک ملت، جزو آن چیزهایی است که در تحولات باید دست نخورد. در کنار هویت ملی، پویایی، نشاط، برخورداری از آزادی تحرک و روح رقابت در میان جمع خود را باید به شدت ارج بنهیم و به آن اهمیت بدهیم. در تحولات اجتماعی باید بررسی کرد چه کار می‌خواهیم بکنیم؟ این دگرگونی که می‌خواهیم ایجاد کنیم، به چه معناست؟ جای آنچه می‌خواهیم دگرگون کنیم، چه می‌خواهیم بگذاریم؟ این‌ها مهم است و در این راه، کار و تلاش، شرط اول است. پس ثبات اجتماعی باقی می‌ماند به خاطر اینکه ریشه‌ها و اصالت‌ها و ساختارهای اصلی و هویت ملی محفوظ است (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۵/۰۸/۱۸).

از منظر ارزشی

آنچه ما اصرار داریم در همه مراحل به ملت ایران عرض کنیم، این است که ملت ایران به برکت نگاه به خود توانست قدرت طاغوتی و حکومت فاسد و تا گلو غرق در فساد و وابستگی را سرنگون کند و یک حکومت مردمی برپا سازد. امروز هم که عربده‌های دشمنان اسلام علیه نظام جمهوری اسلامی و ملت ایران از اکناف بلندگوهای استکباری بلند است، باز ملت ایران می‌تواند با اعتماد به خود، با ایستادگی، با عزم و اراده راسخ و با حفظ همبستگی و اتحاد هم به ثروت و رفاه مادی برسد؛ هم به پیشرفت علمی برسد؛ هم فناوری‌های نوری دنیا را تأمین کند؛ هم از لحاظ ایمان و معنویت، چیزی را که دنیای مادی غرب در خلأ آن قرار دارد، برای خود به وجود بیاورد؛ ایمان را برای خودش تأمین کند و معرفت دینی را در خود عمق ببخشد (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۴/۰۲/۱۴).

از منظر احساسی

یکی از مظاهر تجلی احساسات هویت یک ملت در زمینه ورزش‌های قهرمانی است که میلیون‌ها انسان با آن احساس پیوند می‌کنند و با شیرینی‌ها و تلخی‌های آن همدل هستند. «ورزش قهرمانی، امروز که مسابقات بین‌المللی باب است و رایج است، مظهر تمایلات و استعدادها و تشخیص و هویت یک ملت است و این امر خیلی مهمی است» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۱/۱۲/۲۱).

از منظر رفتاری

در رفتار نیز باید رفتار ما به نحوی باشد که سبب تقویت هویت ملی شود. از تقلید و کپی‌برداری از سایر فرهنگ‌ها و هویت‌ها باید اجتناب کرد. ما از شاگردی کردنِ پیش کسی که بلد است، ننگمان نمی‌آید؛ ولی می‌گوییم نباید فکر کنیم که ما همیشه باید شاگرد بمانیم. معنای این نگاه تقلیدی، این است: ما همیشه باید شاگرد بمانیم. نوآوری لازم است. اعتمادبه‌نفس شخصی و اعتمادبه‌نفس ملی در اساتید ما، یک ضرورت است. (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۵/۰۷/۱۳).

بُعد فرهنگی

از منظر شناختی

«فرهنگ، هویت یک ملت است. ارزش‌های فرهنگی روح و معنای حقیقی یک ملت است. همه‌چیز مترتب بر فرهنگ است» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۲/۰۹/۱۹). «هویت حقیقی جامعه، هویت اخلاقی آن‌هاست در واقع سازه اصلی برای یک اجتماع، شاکله اخلاقی آن جامعه است و همه‌چیز بر محور آن شکل می‌گیرد» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۳/۰۹/۱۱).

از منظر رفتاری

در عمل ما باید حرکت کنیم؛ به سمت عدالت برویم؛ به سمت اخلاق برویم؛ به سمت استقلال به معنای حقیقی کلمه شامل استقلال فرهنگی که از همه عمیق‌تر و دشوارتر است باید برویم؛ به سمت بازایی حقیقی هویت اسلامی- ایرانی خودمان باید برویم (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۸/۰۶/۱۴). این به معنی این است که از وابستگی فرهنگی به سایر کشورها در

بیاییم زیرا تسلط فرهنگی از تسلط اقتصادی و از تسلط سیاسی هم خطرناک‌تر است. چرا؟ چون وقتی یک ملت بر ملت دیگر تسلط فرهنگی پیدا کرد، هویت ملتی که زیر سلطه است، از بین می‌رود (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۹/۰۸/۲۴).

بعد سیاسی

از منظر شناختی

ما یک هویت مشخص داریم و هر آن چیزی که با این هویت در تعارض باشد، منافع ملی نیست، ولو ما تصور کنیم که این یک سودی است برای ملت یا منفعتی است برای ملت؛ نه هرچه با اسلام ما، با انقلاب ما، با گذشته و سابقه تاریخی دیرینه ما، معارضه داشته باشد، جزو منافع ملی به حساب نمی‌آید ... این منافع ملی، ملاک صحت تصمیم‌گیری‌ها است و منفعت ملی آن چیزی است که با هویت ملت ایران هیچ‌گونه معارضه‌ای نداشته باشد و از آن برکنار هم نباشد؛ یعنی برخاسته از این هویت باشد؛ این می‌شود منفعت ملت ایران (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۶/۰۳/۲۲).

از منظر ارزشی

ما دنبال استحکام جمهوری اسلامی و دنبال بیداری اسلامی هستیم و می‌خواهیم اهداف خودمان را تحقق بخشیم و به هیچ‌وجه مایل نیستیم و اجازه نمی‌دهیم که بخواهند ما را در معادلات رایج جهانی حل کنند و هویت و تشخیص ما را از بین ببرند (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۳/۰۵/۲۵). نبودن استقلال، با یک کشور این‌طور عمل می‌کند: هویت ملی را از مردم آن کشور می‌گیرد؛ افتخارات را از آن‌ها می‌گیرد؛ سابقه تاریخی را از آن‌ها می‌گیرد؛ منافع مادی آن‌ها را چپاول می‌کند؛ هویت فرهنگی و زبان آن‌ها را هم می‌گیرد. این وضع تسلط یک قدرت بر یک کشور است (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۹/۰۷/۱۴).

از منظر رفتاری

در عرصه رفتاری هویت سیاسی گروه‌های مختلفی می‌توانند نقش ایفا کنند:

مردم

حضور مردم در صحنه‌های سیاسی از جمله مصادیق رفتار سیاسی برای تقویت هویت ملی است. آیت‌الله خامنه‌ای از روز انتخابات به عنوان «روز حضور و اظهار هویت یک ملت

بزرگ» یاد می‌کنند (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۴/۰۳/۲۵). همچنین حضور مردم را در راهپیمایی‌های ۲۲ بهمن و قدس را تجلی هویت ایرانی می‌دانند (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۵/۱۲/۳۰).

بسیج

بسیج یعنی به صحنه آمدن و به میدان آمدن. چه میدانی؟ میدان چالش‌های حیاتی و اساسی. میدان‌ها و چالش‌های اساسی زندگی چیست؟ فقط آن‌وقتی است که به کشوری حمله شود و مردم آن کشور به صحنه بیایند تا از مرزهای خودشان دفاع کنند؟ البته که نه؛ این فقط یکی از موارد به میدان آمدن است. آن‌وقتی هم که هویت ملی و سیاسی یک ملت مورد مناقشه قرار می‌گیرد، جای به میدان آمدن است. آن‌وقتی هم که به فرهنگ و اعتقادات و باورهای ریشه‌دار یک ملت اهانت می‌شود و آن را تحقیر می‌کنند، جای به میدان آمدن است. آن‌وقتی هم که نسل برگزیده یک ملت احساس می‌کنند از غافله دانش عقب مانده‌اند و باید علاجی بکنند، جای به میدان آمدن است (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۴/۰۳/۰۵).

دولت:

از مهم‌ترین وظایف رئیس‌جمهور دفاع از «عزت و هویت ملی مردم» است (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۰/۰۲/۲۸).

بُعد دینی

از منظر شناختی

«ایدئولوژی به دنبال تأمین و حفظ منافع ملی است و هویت یک ملت محسوب می‌شود» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۷/۰۴/۳۰). متأسفانه وقتی حرف از هویت ملی می‌شود برخی آن را در مقابل دین و ارزش‌های دینی می‌دانند و تصور می‌شود میان این دو تناقض است.

حال اینکه هویت ملی هم که می‌گوییم، ملیت در مقابل دین نیست، بلکه هویت ملی هر ملت، مجموعه فرهنگ‌ها و باورها و خواست‌ها و آرزوها و رفتارهای اوست. یک ملت مذهبی، یک ملت موحد، یک ملت مؤمن و یک ملت معتقد به پاکان درگاه الهی و اهل بیت پیغمبر است؛ این جزو فرهنگ و هویتشان است؛ هویت ملی که می‌گوییم، شامل همه این‌ها

هست؛ این‌ها را حفظ کنیم. حالا برای تغییر بخش‌های غلط، کارهای غلط و راه‌های غلط، تلاش و پویایی لازم است (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۵/۰۸/۱۸). ملت‌ها بر اثر انقطاع از دین و از معنویت و از خدا، پوک می‌شوند؛ هویت خودشان را از دست می‌دهند؛ دچار سرگردانی و حیرت می‌شوند. ملت‌ها بر اثر دوری از احکام خدا به ذلت می‌افتند؛ همچنان‌که امت اسلامی در طول قرن‌ها دچار ذلت بود. این ایستادگی و وفاداری ملت ایران بود که این جاده استوارِ هموارِ خوش‌عاقبت را در مقابل ملت ایران گذاشت (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۱/۰۳/۰۳).

از منظر ارزشی

اگر بخواهید این هویت را به صورت کامل برای خودتان تأمین کنید و حفظ کنید و ان شاء الله کسانی که در آینده به شما ملحق خواهند شد در نسل‌های بعدی، همین‌طور این شجره طیبه و این جریان مقدس ادامه پیدا کند، بایستی پایه‌های معارف را در دل‌هایتان مستحکم کنید. من توصیه می‌کنم در زمینه مسائل دینی، جوان‌ها از معارف بلندی که جزو بهترین آن‌ها آثار شهید مطهری است، حتماً استفاده کنند (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۷/۰۲/۱۴).

از منظر رفتاری

قواعدی که اکنون بر نظام بین‌الملل حاکم است حاصل فرهنگ غربی است که با فرهنگ و اعتقادات دینی ما لزوماً هم‌خوانی ندارد.

بخشی از قواعد و ارزش‌های بین‌المللی کنونی در دنیا تحمیل شده و نتیجه سلطه برخی قدرت‌ها است و قبول این قواعد به بهای دست کشیدن از هویت ملی و اصول ارزش‌های نظام اسلامی افتخار نیست و ما نمی‌توانیم برای رضایت بخشی از دنیا -که تجسم آن در غرب و در رأس آن دولت متکبر آمریکا است- از اصول خود عقب‌نشینی نماییم (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۲/۰۵/۲۷).

هویت دینی تنها در عرصه سیاست اهمیت ندارد بلکه باید در تمام شئون زندگی ما باشد، ما باید سعی کنیم با استفاده از هنر دینی ارزش‌های خود را ترویج کنیم. آن چیزی که در هنر دینی به شدت مورد توجه است، این است که این هنر در خدمت شهوت و خشونت و ابتذال و استحاله هویت انسان و جامعه قرار نگیرد. بلکه در راستای آموزه‌های دینی و با رعایت تعالیم اسلامی باشد (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۰/۰۵/۰۱).

بعد تاریخی

از منظر شناختی

هویت ایرانی یک‌چیز عجیبی است در تاریخ؛ همه کسانی که به ایران تهاجم کردند به یک نحوی، در ایران بعد از مدتی حل شدند؛ زبانشان، آدابشان، فرهنگشان، تنها چیزی که مستثنا است، اسلام است که اسلام آمد ایران و در ایران غرق نشد، ماند و ایرانی اسلام را از بُن دندان قبول کرد و الا در کشورهای مورد تهاجم عرب‌های مسلمان، هر جا رفته‌اند زبان عوض شده است؛ مصر زبانش عوض شد، فلسطین زبانش عوض شد، شامات زبانش عوض شد، زبانشان عربی شد، [اما] ایران زبانش عوض نشد، فارسی باقی ماند؛ یعنی یک‌چیز عجیبی است در ایران؛ این خصوصیتی است که مال کشور ما است. اینجا هم همین‌جور شد، هویت ایرانی کار خودش را کرد (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۴/۰۸/۲۰).

از منظر ارزشی

در بعد تاریخی هویت ملی ثبت درست وقایع در وهله اول اهمیت دارد. مثلاً «یکی از چیزهایی که در حفظ همین مرز هویت ملی تأثیر زیاد دارد، عبارت است از حفظ خاطرات دوران دفاع مقدس و آن دوران باشکوه» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۰/۰۷/۲۳). دوران دفاع مقدس یکی از مقاطع ویژه در حافظه تاریخی هویت ملی ایرانیان است. به همین خاطر ثبت درست وقایع آن اهمیت دارد.

از منظر رفتاری

تاریخ، هویت یک جامعه است. آیت‌الله خامنه‌ای می‌فرمایند: «مقیّد در همه دیدارهای استانی، اجمالی از شناسنامه آن شهرستان را به یاد مردم عزیز آن خطه بیاورم تا احساس افتخار و هویت و شخصیت کنند» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۳/۰۴/۱۵).

بعد جغرافیایی

از منظر شناختی

سرزمین از جمله مؤلفه‌هایی است که اکثر اندیشمندان حوزه هویت معتقدند یکی از مؤلفه‌های اساسی در هویت ملی است. «اگر فردی در داخل کشور خود، در مقابل حمله و هجوم نظامی و حضور نظامی ایستادگی کرد، معنای این ایستادگی، دفاع از وطن، دفاع از هویت ملی و دفاع از ارزش‌هایی است که به آن پایبند است» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۵/۰۷/۲۹).

از منظر ارزشی

آیت‌الله خامنه‌ای دفاع از مرزها را دفاع از هویت ملی می‌داند. ایشان می‌فرمایند: «جوانان انقلابی و حزب‌اللهی با اخلاص تمام و با همه وجود در میدان حاضرند و هرگاه که دفاع از مرزها و دفاع از هویت ملی لازم باشد، وسط میدان هستند» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۴/۱۰/۳۰).

از منظر رفتاری

تقویت نیروی دفاع از هویت و مرزهای یک ملت، یکی از مهمترین‌هاست که امروز نیروهای مسلح ما این وظیفه را به عهده گرفته‌اند (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۴/۰۹/۳۰).

بعد زبانی

از منظر شناختی

سعدی یا مولوی یا حافظ یا فردوسی یا خاقانی حضور دارند در زندگی معنوی ما، در ذهن ما، در فکر ما و صدها سال توانسته‌اند بر روی ذهنیت جوامع ما تأثیر بگذارند و این‌ها هستند که هویت حقیقی فرهنگ ملی را برای ما نگه داشته‌اند و نسل به نسل و دست‌به‌دست گردانده‌اند. ... شعر، حافظ هویت ملی است، حافظ هویت ملی (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۳/۰۴/۲۱).

از منظر ارزشی

«مدتی ادبیات فارسی - هویت ملی ما به زبان و خط ماست - اصلاً مورد غفلت و بی‌اعتنایی قرار گرفت و خیلی چیزهای دیگر. این، نباید اتفاق بیفتد» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۵/۰۵/۲۳).

چند سویه بودن هویت ملی در جمهوری اسلامی

نظام اسلامی، هم دارای کاربرد ملی است، هم دارای کاربرد اسلامی است، هم دارای کاربرد جهانی است؛ یعنی فرا اسلامی است ... این هویت ملی و جمعی در کشور ما حتی از ملیت هم فراتر است. ما با این‌که ملیت را محترم و مقدس می‌شمیریم و بسیار هم روی ملیت به معنای مثبت آن، نه به معنای منفی آن، همان چیزی که در عرف سیاسی دنیا به آن «ناسیونالیسم» گفته می‌شود تکیه می‌کنیم؛ اما هویت جمعی و ملی ملت ایران، نظام اسلامی است که حتی از ملیت ایرانی، کارایی و جذابیت بیشتر و حوزه تأثیر وسیع‌تری دارد. اهمیت این هویت جمعی به این است که هم در مقیاس ایرانی دارای بازده و تأثیر است، هم در مقیاس اسلامی چنین تأثیری دارد و هم در مقیاس جهانی مؤثر است؛ یعنی چیزی که دیگر ملیت‌ها هیچ‌کدام این‌ها را ندارند؛ یک‌چیز فرا ملی است.

اثر هویت ایرانی در مقیاس ملی یک امر عادی و مبرهن است؛ اما در ابعاد اسلامی. یک ملیت معمولاً در داخل مرزهای خود زندانی است و بیرون مرز، هیچ‌گونه ارزش و جاذبه و احترامی ندارد؛ اما نظام اسلامی در سرتاسر دنیای اسلام و هر جا که مسلمانی وجود داشت، هویت اسلامی و احساس شخصیت را هم در افراد و هم در ملت‌ها زنده کرد. اقلیت‌های مسلمان که در دنیا متفرق بودند، احساس شخصیت کردند.

این نظام در آغاز پیدایش، آن‌چنان دنیا را به خودش جذب کرد که به همان اندازه که دل‌های بی‌طرف و بی‌غرض جذب آن شدند، کارگردانان و سردمداران و نگهبانان سلطه بین‌المللی و جهانی از آن نگران و ناراحت‌اند و در مقابلش ایستادگی می‌کنند (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۰/۰۸/۱۲).

تعصب مردم ایران بر هویت ملی

«ملت ایران ملتی است مستقل، آزاد، هوشمند و به‌شدت به هویت ملی و اسلامی خود علاقه‌مند» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۲/۱۰/۱۸).

هویت ملی در ایران پیش از پیروزی انقلاب اسلامی

پیش از پیروزی انقلاب اسلامی به‌خصوص در دوران حکومت پهلوی‌ها بر ایران رؤیای شاهان این بود که ایران را تبدیل به اروپا کنند. این رؤیاپردازی و همچنین نداشتن اعتمادبه‌نفس باعث می‌شد تا اولاً دست دول خارجی را در ایران باز بگذارند که این اثرات سوء بسیاری را برای ایران داشت و ثانیاً در آرزوی غربی شدن هویت ایرانی را نادیده بگیرند.

ظلم به هویت ایرانی پیش از انقلاب اسلامی

«سال‌های متمادی گذشته و به این ملت و این هویت ملی ظلم شده؛ این را باید همه ما دائماً در برابر چشم داشته باشیم» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۴/۰۱/۳۰).

بی‌اعتنایی به هویت ملی

در دوران شاهان، هویت ایرانی برای اکثرشان اهمیت نداشت، آن‌ها بیشتر به دنبال قدرت و ثروت خود بودند تا هویت ملی ایرانیان، به همین خاطر هویت ملی مورد بی‌اعتنایی قرار می‌گرفت.

بی‌اعتنایی برای حفظ منافع شخصی و استعماری

قبل از انقلاب، از هویت ملی و ملیت اسم زیاد می‌آوردند؛ اما به هیچ‌وجه به معنای حقیقی کلمه، هویت ملی را تقویت نمی‌کردند. البته علت هم واضح بود؛ چون آن‌کسانی که ایران را برای منافع خودشان می‌خواستند و در کشور عزیز ما منافع خود را تعریف کرده بودند، می‌دانستند که اگر هویت ملی در این کشور زنده شود، با منافع آن‌ها ناسازگار خواهد بود و آن‌ها نمی‌توانند به منافعی که هدف گرفته‌اند، برسند. به همین دلیل، هویت ملی در آن زمان در اینجا تضعیف شد (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۳/۰۲/۲۸).

مغلوب بودن و احساس ناتوانی در برابر خارجی‌ها

از شخصیت‌های علمی و فرهنگی در آن دوران این انتظار و توقع بود که اگر دارای هر عقیده‌ای هستند، ولو اسلام را هم قبول ندارند و ایمان اسلامی هم ندارند، برای هویت فرهنگی این ملت ارج قائل شوند؛ اما ارجی قائل نشدند؛ دروازه‌ها را باز کردند و چشم‌ها را بستند و مجذوب و خیره (غرب) شدند و ما را عقب انداختند (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۳/۰۲/۲۸).

فدا کردن هویت ملی به اسم منافع ملی

آنجایی که ما چیزی را به عنوان منافع ملی در نظر می‌گیریم لکن هویت ملی را پایمال می‌کنیم، قطعاً اشتباه کرده‌ایم، این منافع ملی نیست؛ این چیزی است که از دوران مشروطه تا قبل از انقلاب، متأسفانه سرنوشت همیشگی کشور ما بوده و هویت ملی را زیر پا لگدمال کردند (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۶/۰۳/۲۲).

تغییر هویت ایرانی پیش از انقلاب اسلامی

روندی که از اواسط دوران قاجار با سفرهای شاهان به اروپا آغاز شد و در دوران پهلوی به صورت سازمان‌یافته شدت گرفت، روند غربی کردن ایران بود. در این روند شاهان به جای آن‌که زیرساخت‌های لازم برای پیشرفت ایران را فراهم کنند سعی می‌کردند ظاهر ایران را مثل کشورهای اروپایی کنند. در ادامه به برخی از این اقدامات اشاره می‌شود.

سعی بر تغییر هویت اصیل ایرانیان در زمان پهلوی دوم

یک جریان از سوی دربار طاغوت بود که از سال‌های اول دهه سی شروع شد و تا نزدیک پیروزی انقلاب به مدت بیست و چند سال ادامه داشت؛ با همه تلاششان در این زمینه فعالیت کردند و سعی کردند شیراز را با یک هویت صد درصد غربی شده به دنیا معرفی کنند (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۷/۰۲/۱۱).

تلاش پهلوی برای حذف هویت دینی

کسانی که رژیم پهلوی را روی کار آوردند، هیچ‌کدام از شاخصه‌های ملیت را حاضر نبودند تحمل کنند. البته ملیت ما از اول با اسلام آمیخته بود؛ زبانمان، آدابمان، دانشمان و دانشمندانمان با اسلام آمیخته بودند. در تاریخ می‌بینید که دانشمندان برجسته و نام‌آور و ماندگار ما کسانی هستند که دانش دین را در کنار دانش‌های معمولی زندگی دارا بودند؛ یعنی همه دانش‌ها از مجموعه دین برآمده است. البته این به آن معنا نیست که طلاب مدرسه دینی این خصوصیت را داشتند؛ نه جامعه، جامعه دینی بود (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۳/۰۲/۲۸).

دانشگاه‌های پیش از انقلاب

تأثیرپذیری و تبعیت بی‌چون و چرا از فرضیه‌ها و نظریه‌های رایج در غرب، آن‌هم نه فقط در علم و فناوری، بلکه حتی در اخلاق و سیاست و هنر و رفتار و آداب زندگی، شاخصه اصلی دانشگاهی بود که نظام وابسته و فاسد پهلوی می‌پسندید و آن را برنامه‌ریزی و اجرا می‌کرد و دانشگاه در برنامه کلان آن رژیم، باید جلودار حرکت ایران به سمت سلب هویت اسلامی و ملی خویش می‌شد (خامنه‌ای، مکتوبات، ۱۳۷۸/۰۳/۱۲).

ربودن هویت ملی و اسلامی توسط استکبار

ما ملتی بودیم که در طول سالیان متمادی، استعمار و استکبار با تلاش سیاسی و فرهنگی خود، هویت اسلامی و ملی‌مان را گرفته بود و هرگاه می‌خواستیم قیام و تحرکی بکنیم، غالباً با خطر و مشکل مواجه می‌شدیم و در بلندمدت نمی‌توانستیم ایستادگی کنیم (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۶۸/۰۳/۱۹).

تحقیر هویت ملی

در دوران حکومت پهلوی‌ها و اندکی قبل از آن در اواخر حکومت قاجارها که همین حمله غربی‌ها شروع شده بود و در دوران پهلوی‌ها به اوج خود رسید، پرورش یافته‌های آن دوران، ملت ایران را اصلاً قابل این نمی‌دانستند که بتواند خودش را اداره کند، بتواند کاری بکند، بتواند چیزی بسازد، چیزی به دنیا ارائه دهد و یا بر معلومات دنیا اضافه کند. این به خاطر

تحقیر فرهنگ ملت، تحقیر هویت ملی و تحمیل فرهنگ بیگانه است (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۷/۱۱/۱۳).

هویت در جمهوری اسلامی ایران

پیروزی انقلاب اسلامی در ایران و تشکیل دولت جمهوری اسلامی تحولی بنیادین در سیر تحولات سیاسی ایران گذاشت. ایرانی که تا پیش از این عده‌ای بر سر او می‌زدند و می‌گفتند شما نمی‌توانید توسعه و پیشرفت داشته باشید به روی پای خود ایستاد و عزم بر پیشرفت با تکیه بر توان و هویت خود گرفت. در سیر پیشین هویت ملی ایران به فراموشی می‌رفت و در حال هضم شدن در هویت غربی بود اما انقلاب اسلامی خون تازه‌ای بر رگ‌های هویت ایرانی رساند.

احیای هویت ملی با انقلاب و خط امام

علل متعددی سبب شدند که با پیروزی انقلاب اسلامی هویت ملی در ایران زنده شود در ادامه این موضوع را از ابعاد مختلف مورد بررسی قرار می‌دهیم.

انقلاب و هویت بخشی به ایران

این انقلاب توانست به ما، هم هویت بدهد، هم آرمان بدهد؛ این مهم است. ما، هم هویت پیدا کردیم هم فهمیدیم چه کسی هستیم، فهمیدیم که ما مغلوب و هضم شده در هاضمه سیاست جهانی و نظام سلطه نیستیم؛ ما هستیم، ما خودمانیم؛ هویت به ما آرمان داد (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۶/۰۳/۱۷).

استقلال و هویت ملت ایران یکی از مهم‌ترین بخش‌های انقلاب

«یکی از مهم‌ترین بخش‌های تشکیل‌دهنده هویت این انقلاب، استقلال و هویت ملت ایران بود؛ چیزی که در طول دوران پنجاه‌ساله حکومت پهلوی و در حدود پنجاه سال قبل از آن در حکومت قاجار، به کل لگدمال شده بود» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۳/۱۱/۱۹).

توقف دنباله‌روی دانشگاه‌ها از بیگانگان

انقلاب به دانشگاه هم خدمات بزرگی کرد. به نظر من بزرگ‌ترین خدمت انقلاب به دانشگاه دو چیز بود: یکی این‌که احساس هویت مستقل ملی را به دانشگاه داد و دانشگاه را از رو به بیگانه داشتن و مجذوب و مبهوت بیگانه بودن و منفعل در مقابل بیگانه بودن نجات داد (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۹/۱۲/۰۹).

بازگرداندن هویت ملی در صحنه بین‌الملل

«ما ملت ایران، در محیط بین‌المللی، شأن و جایگاه و هویت خودمان را گم کرده بودیم. انقلاب این هویت و جایگاه و شأن را به ملت ایران برگرداند» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۹/۱۲/۰۹).

انقلاب حرکتی به سمت هویت حقیقی ماندگار

«حرکت نظام اسلامی و جمهوری اسلامی و انقلابی که این حرکت را به وجود آورد، به سمت یک هویت حقیقی ماندگار مستحکم قابل دوام و دفاع در مقابل تهاجم‌هاست» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۰/۱۱/۰۹).

پایداری بر راه انقلاب و امام

«البته این حرکت عظیم نباید رها شود. آن نسل ایستاد؛ انقلاب را پیروز کرد؛ جنگ را پیروز کرد و از هویت ملی و شخصیت ملی دفاع جانانه‌ای نمود. امروز هم نوبت نسل جدید است» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۲/۰۵/۰۸).

بازتاب هویت جمهوری اسلامی در جهان

ما به چیزهایی عادت کرده‌ایم. رؤسای جمهور ایران پا می‌شوند به کشورهای دیگر می‌روند. استقبال مردمی از این رؤسای جمهور برای هیچ رئیس‌جمهوری از هیچ کشوری در هیچ نقطه‌ای غیر از کشور خودش متصور نیست ... این، هنر این رئیس‌جمهور نیست؛ هنر این

حرکت عظیم است؛ هنر این موج‌آفرینی است؛ هنر هویت شماسست؛ هویت نظام جمهوری اسلامی؛ این شأن ماست (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۴/۰۷/۲۴).

بازیابی هویت بسیاری از کشورها از انقلاب اسلامی

«ثمرات این شجره طیبه در همه‌جای دنیای اسلام هم قابل مشاهده است؛ مسلمانان جهان بیدار شده‌اند و هویت اسلامی خودشان را بازیافته‌اند؛ آن‌ها از مسلمانی خودشان احساس عزت کرده‌اند» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۵/۰۳/۱۴).

تهدیدهای هویت ملی در جمهوری اسلامی

طبیعی است که هویت ملی مردم ایران علاوه بر تهدیداتی که در بخش کلیات هویت ملی بیان شد، تهدیدهایی هم به صورت خاص ناظر به خود داشته باشد. این تهدیدها را به دو دسته می‌توان تقسیم کرد. تهدیدهای بیرونی که از سوی دشمنان هستند و تهدیدهایی که می‌تواند ناشی از ضعف درونی باشد. در ادامه به صورت مختصر به برخی از این تهدیدها می‌پردازیم:

دشمنی با هویت ایرانی اسلامی

«علت دشمنی (غربی‌ها با ایران) اشخاص نیستند، علت دشمنی این حقیقت و این هویت است» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۲/۰۶/۲۶).

افول هویت ملی با افول عزت ملی

«این عزت ملی از جمله چیزهایی است که اگر چنانچه در یک کشوری از بین رفت و نابود شد، هویت آن ملت نابود می‌شود؛ دیگر هیچ چیز گیر آن ملت نخواهد آمد» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۷/۰۳/۰۷).

هویت در سیاست خارجی جمهوری اسلامی

سیاست خارجی از آنجا که محل گفت‌وگوها با هویت‌های مختلف است، هر کشوری سعی می‌کند تفکر خود و نظر خود را بر دیگران تحمیل کند. از این رو در این عرصه حفظ

هویت ملی اهمیت ویژه‌ای پیدا می‌کند. خصوصاً زمانی که طرف مقابل ما در این مذاکرات دشمنان هویت ملی ما باشند. در این بین برخی از افراد غرب‌زده معتقدند ما نیازمند ارتباط با بیگانگان به صورت کشورهای غربی هستیم ولو اینکه در صورت توافق با آن‌ها هویت ملی مورد تغییر قرار بگیرد؛

اما ما هیچ احتیاجی به بیگانه نداریم. البته ما با همه دنیا ارتباط داریم؛ ما درهای اقتصاد و تحرکات گوناگون کشور را بر روی ملت‌ها و کشورهای دیگر نبسته‌ایم؛ ما از تجربه‌ها استفاده می‌کنیم و مبادلات داریم؛ اما بر اصول و ارزش‌ها و مصالح ملی و هویت اسلامی این ملت تکیه می‌کنیم. این نباید مورد تهدید قرار گیرد؛ این رمز قدرت ماست (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۱/۰۲/۱۱).

دفاع مقدس

ما یک کشور بزرگ، یک ملت هفتاد و چند میلیونی، دارای سابقه فرهنگی و تاریخی عمیق و اصیل بیش از بسیاری از نقاط عالم، دارای شجاعت، دارای عزم، ملتی که از هویت خود و از شخصیت خود دفاع می‌کند [هستیم]؛ یک نمونه‌اش در هشت سال دفاع مقدس ظاهر شد. در این هشت سال همه قدرتمندان دنیا - شرق و غرب - و وابستگان آن‌ها و مرتجعین و همه و همه، دست به دست هم دادند تا ملت ایران را به زانو دریاورند [اما] نتوانستند. جا ندارد که این ملت، هیبت و عظمت در چشم ناظران جهانی پیدا کند؟ این عظمت را باید حفظ کرد (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۴/۰۲/۱۶).

نتیجه‌گیری

در عصر پهلوی مسئله هویت با نوسازی غربی و ناسیونالیسم ایرانی، مدرنیسم فرهنگی و سکولاریسم پیوند جدی می‌خورد و اهتمام ویژه‌ای به تاریخ قبل از اسلام جهت تضعیف هویت دینی می‌شد.

در این شکاف هویتی و حذف هویت دینی سیاست‌مدار، جریان اسلام ناب محمدی به رهبری امام خمینی^(ره) به عنوان هویت مقاومت در برابر مدرنیسم پهلوی مطرح می‌گردد که به دنبال احیای واقعیت اجتماعی دین و ارزش‌های اسلامی در حوزه اداره جامعه بوده و نتیجه

این تعارض درون هویتی، گسترش فضای انقلاب اسلامی با نمادهای هویت‌ساز اسلامیت، استقلال، جمهوریت، آزادی و عدالت‌ورزی بوده است.

از منظر آیت‌الله خامنه‌ای، انقلاب اسلامی به ملت ایران هویتی مبنی بر اراده و شناخت ظرفیت‌های بالای جامعه اسلامی ایرانی بخشید که به زعم ایشان یکی از مهم‌ترین بخش‌های تشکیل‌دهنده هویت این انقلاب، استقلال و هویت ملت ایران بود؛ چیزی که در طول دوران پنجاه‌ساله حکومت پهلوی و در حدود پنجاه سال قبل از آن در حکومت قاجار، به‌کل لگدمال شده بود. از نظر ایشان، هویت جمعی و ملی ملت ایران، نظام اسلامی است که حتی از ملیت ایرانی (به مفهوم افراطی)، کارایی و جذابیت بیشتر و حوزه تأثیر وسیع‌تری دارد. اهمیت این هویت جمعی به این است که هم در مقیاس ایرانی دارای بازده و تأثیر است، هم در مقیاس اسلامی چنین تأثیری دارد و هم در مقیاس جهانی مؤثر است؛ یعنی چیزی که دیگر ملیت‌ها هیچ‌کدام این‌ها را ندارند؛ یک‌چیز فرا ملی است و در این میان انقلاب اسلامی به‌عنوان هسته بنیادین هویت ملی توانست نقشی بی‌بدیل به جامعه ایرانی در صحنه بین‌الملل دهد.

از منظر آیت‌الله خامنه‌ای، انقلاب اسلامی به‌عنوان یک شجره طیبه باعث احیای هویت اسلامی مسلمانان جهان نیز شده است

ایشان ضمن تأکید بر دستاوردهای حیاتی انقلاب اسلامی و مجاهدت‌های مردم ایران در طول سالیان گذشته، معتقدند که وظیفه نسل جدید آن است که از هویت ملی و هویت انقلابی ایران اسلامی دفاع جانانه نماید به پویایی، نشاط، برخورداری از آزادی تحرک و روح رقابت در میان جمع خود ارج و اهمیت دهد.

پژوهش‌گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

فهرست منابع

- ابوالمعالی، خدیجه (۱۳۹۱)، پژوهش کیفی از نظریه تا عمل، نشر نی، ۱۳۹۱، تهران.
- بروجردی علوی، مهدخت؛ صدیق یزدچی، امیر سعید (۱۳۹۶)، تأثیر فضای مجازی بر هویت ملی و قومی در ایران، فصلنامه مطالعات رسانه‌های نوین، سال سوم، شماره ۱۲. جنکینز، ریچارد (۱۳۸۱)، هویت/ اجتماعی، ترجمه تورج یار احمدی، تهران: شیرازه.
- حاجیانی، ابراهیم (۱۳۷۹)، تحلیل جامعه‌شناختی هویت ملی در ایران و طرح چند فرضیه، فصلنامه مطالعات ملی، سال دوم شماره ۵.
- حاجیانی، ابراهیم؛ محمد زاده، حمید رضا (۱۳۹۴)، بررسی تأثیر فضای مجازی (اینترنت) بر هویت ملی دانشجویان، فصلنامه مطالعات ملی، سال شانزدهم شماره ۱.
- عمید، حسن (۱۳۶۵)، فرهنگ عمید، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- گل محمدی، احمد (۱۳۸۱)، جهانی‌شدن، فرهنگ و هویت، تهران: نشر نی.
- محمدپور، احمد (۱۳۹۲)، روش تحقیق کیفی، ج ۱، تهران: نشر جامعه‌شناسان.
- هال، استوارت (۱۳۸۳)، هویت‌های قدیم و جدید، قومیت‌های قدیم و جدید، ترجمه شهریار وقفی پور، فصلنامه ارغنون، شماره ۲۴.
- Creswell John (2011) educational research, Published January 1st 2011 by Phi Learning Pvt. Ltd-New Delh
- Davis,Thomas.c(1999) revisiting grop attachment:Ethnic and national identity.political psychology,vol.20. No 1.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی